

УДК 347.45/.47

Анастасія Мартинюк,аспірант кафедри цивільного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН У ДОГОВОРІ КОНТРАКТАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню цивільно-правового аспекту визначення прав та обов'язків сторін у договорі контрактації сільськогосподарської продукції, їх конкретизації з метою формування висновків та пропозицій, спрямованих на вдосконалення цивільного законодавства в даній сфері. Особливо проаналізовано позиції науковців, які у своїх роботах досліджували права та обов'язки сторін у договорі контрактації сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: договір контрактації сільськогосподарської продукції, права та обов'язки сторін у договорі, виробник, контрактант, права та обов'язки виробника, права та обов'язки контрактанта, вирощування, виробництво, переробка, обробка сільськогосподарської продукції.

Постановка проблеми. У сфері реалізації сільськогосподарської продукції використовуються різні договори, одним з яких є договір контрактації сільськогосподарської продукції. У зв'язку з тим, що сфера застосування даного договору є досить специфічною – сільськогосподарське товаровиробництво, існує необхідність спеціального правового регулювання договірних відносин контрактації сільськогосподарської продукції.

В Україні сільське господарство визнане пріоритетною галуззю господарства. Тому впродовж останніх двадцяти років приймалися чимало спеціальних нормативно-правових актів різного рівня, що встановлювали особливості укладання, виконання та визначали права і обов'язки сторін договору контрактації сільськогосподарської продукції зокрема. До них можна віднести Закони України «Про стимулювання розвитку сільськогосподарства на період 2001 – 2004 років»¹, «Про державну підтримку сільськогосподарства України»², Указ Президента України від 7 серпня 2001 р. № 601/2001 «Про заходи щодо розвитку продовольчого ринку та сприяння експорту сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів»³ та інші.

Аналіз останніх досліджень. Тему прав та обов'язків сторін у договорі контрактації сільськогосподарської продукції взагалі описували А. М. Статівка, Ю.Ю. Бакай, О. Близнюк, Я. О. Самсонова, В. П. Станіславський, З. І. Носова та інші науковці, проте їхні дослідження не містять цивільно-правового підходу, а опосередковують аграрний, земельний та екологічний аспекти відносин контрактації сільськогосподарської продукції. Тому існує необхідність проведення дослідження саме в рамках цивільного права.

Метою цієї статті є виокремлення та детальне дослідження прав та обов'язків сторін у договорі контрактації сільськогосподарської продукції та формування на їх основі теоретичних висновків та пропозицій для вдосконалення чинного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. За договором контрактації сільськогосподарської продукції сторони пов'язані взаємними правами й обов'язками. Оскільки договір контрактації є двостороннім, сторони на основі взаємної згоди конкретизують цілу низку прав та обов'язків. Права та обов'язки сторін за договором контрактації сільсько-

¹ Див.: Закон України «Про стимулювання розвитку сільськогосподарства на період 2001-2004 років»//Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 11. – Ст. 53.

² Див.: Закон України «Про державну підтримку сільськогосподарства»// Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 9. – Ст. 527.

³ Див.: Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку продовольчого ринку та сприяння експорту сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів»// Урядовий кур'єр. – 2001. – № 145.

господарської продукції можна виокремити, виходячи з визначення договору контрактації, даного законодавцем у ЦК України та ГК України.

Згідно з ч. 1 ст. 713 ЦК України за договором контрактації сільськогосподарської продукції виробник зобов'язується виробити визначену договором сільськогосподарську продукцію і передати її у власність заготівельникові (контрактанту) або визначеному ним одержувачеві, а заготівельник зобов'язується прийняти цю продукцію та оплатити її за встановленими цінами відповідно до умов договору.

Частина 2 статті 272 Господарського кодексу України містить дещо інше визначення договору контрактації, відповідно до якого за договором контрактації виробник сільськогосподарської продукції зобов'язується передати заготівельному (закупівельному) або переробному підприємству чи організації (контрактанту) вироблену ним продукцію у строки, кількості, асортименті, що передбачені договором, а контрактант зобов'язується сприяти виробникові у виробництві зазначеної продукції, прийняти і оплатити її. Тобто визначення, дане у ГК України, містить ширший обсяг обов'язків, а саме закріплено обов'язок контрактанта сприяти виробникові у виробництві продукції, про що йтиметься далі.

Договір контрактації, як зазначає В.М. Батурін, за юридичною природою є складною формою, він регулює виникаючі товарно-грошові, майнові і навіть організаційні відносини у сфері сільськогосподарського виробництва. Договір регулюється нормами декількох правових галузей. Безперечно, однією з них є цивільне право [2, с. 5-6]. Цілком погоджуємося з такою думкою та вважаємо за необхідне доповнити позицію вченого розширеним тлумаченням та конкретним правозастосуванням.

По-перше, треба звернути увагу на основні права та обов'язки сторін договору контрактації, які визначають суть та цільове призначення даного виду договору.

За договором контрактації на виробника покладено **обов'язок з виробництва сільськогосподарської продукції та передачі її контрактанту або визначеному ним одержувачеві**. Виробництво сільськогосподарської продукції є складним явищем, що включає себе великий обсяг послідовних дій виробника такої продукції. Оскільки, враховуючи консенсуальний характер даного договору, момент укладення договору є досить віддаленим від моменту його виконання, виробнику такої продукції слід здійснити велику кількість дій, спрямованих на

виробництво передбаченої договором продукції обумовленої якості, кількості, виду та інших узгоджених показників. Обов'язок контрактанта виробити сільгосппродукцію включає в себе певний обсяг похідних обов'язків, наприклад: для виробництва досить актуальної у XXI столітті органічної продукції виробник зобов'язаний підготувати посівні, садівні площі, обробляти посіви, насадження лише спеціальними органічними добривами, тощо.

Не вдаючись у детальний технологічний процес виробництва конкретної сільгосппродукції, що не є предметом дослідження цивілістичної науки, вважаємо за необхідне звернути увагу на таке: обов'язок з виробництва такої продукції може включати в себе обов'язок виробника здійснити необхідний обсяг дій, що стосується також її обробки та переробки.

Для визначення обсягу поняття «виробництво сільськогосподарської продукції» треба звернутись до тлумачного словника, оскільки нормативне визначення на сьогодні відсутнє. У законі України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (втратив чинність 20.03.2015) містилося єдине законодавче визначення поняття «виробництво», відповідно до якого виробництво (виготовлення) – діяльність, пов'язана з випуском продукції, яка включає всі стадії технологічного процесу, а також реалізацію продукції власного виробництва. Академічний тлумачний словник української мови містить таке визначення: виробляти – виготовляти що-небудь, робити якісь речі, предмети і т. ін.; виконувати певну кількість роботи [1, с. 473]. Отже, виробництво, у свою чергу, може включати дії з вирощування, виготовлення, вилову, вигодовування, переробки чи обробки продукції. Наприклад, виробництво такої сільськогосподарської продукції, як зерно пшениці, потребує додаткового здійснення великої кількості дій виробника (підготовка посівної площі, посів насіннєвого матеріалу, обробка, догляд за рослинами для отримання продукції обумовленої договором якості та кількості, збір урожаю), які необхідні для вирощування контрактованої продукції.

Серед науковців існують протилежні думки з приводу обробки та переробки продукції, яка має бути передана за договором контрактації. Одні вважають, що перероблена та оброблена продукція вже не буде об'єктом договору контрактації, інші наполягають на необхідності такої обробки та переробки. Першу позицію висловлюють І. Апопій, Я. Самсонова, стверджуючи при цьому, що в такому випадку отримана про-

дукція вже не буде сільськогосподарською, а стане промисловою, виробничою⁴. Прихильниками другого підходу, яких ми повністю підтримуємо, є Носова З. І., Каравай А. В., Єрмоленко В. М., які допускають можливість обробки та переробки сільгосппродукції⁵.

При цьому необхідно звернути увагу, що обробка сільськогосподарської продукції окремих видів буде не правом, а саме обов'язком виробника з метою збереження необхідних якісних та видових показників контрактованої продукції (наприклад, обробка від шкідників та хвороб).

Для цілей договору контрактації сільськогосподарська продукція може бути перероблена чи оброблена залежно від потреб контрактанта. Якщо контрактантом виступає переробне підприємство, то переробка чи обробка такої продукції є недоцільною. У тому разі, коли контрактантом буде заготівельник або інший одержувач, для його потреб сільськогосподарська продукція може бути перероблена чи оброблена. У першому випадку метою для контрактанта є отримання продукції для її подальшої переробки, у другому – контрактант буде укладати договір контрактації з метою реалізації чи споживання такої продукції. Укладення договору контрактації сільськогосподарської продукції, в якому сільськогосподарська продукція підлягатиме переробці чи обробці, сприятиме широкому застосуванню даного договору та дозволить зменшити кількість застосування різних видів договорів для отримання продукції бажаного виду, якості та стану. Наприклад, заготівельному підприємству для отримання яблучного соку необхідно укладати щонайменше два договори: договір купівлі-продажу яблук та договір з іншим господарюючим суб'єктом про переробку яблук. Укладення договору контрактації сільськогосподарської продукції, об'єктом якого буде вже перероблена продукція, у нашому прикладі – яблучний сік, причому з яблук обумовленого сорту, стану спілості та інших вимог якості, таких як органічність продукції та ін., що визначені сторонами в договорі як істотні умови, значно спростить кількість вчинення юридичних дій та буде економічно та практично доцільним. Зауважимо, що в такому разі не втрачається основна ознака договору контрактації – виготовлення сільськогосподарської продукції самостійно виробником.

⁴ Див. Самсонова Я.О. Договір контрактації винограду // Проблеми законності : академічний збірник наукових праць / Мін.освіти і науки Укр. ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2009. – Вип. 103. – С. 132–139. – С. 135.

На підставі вищезазначеного треба зауважити, що в одному випадку переробка чи обробка продукції буде похідним обов'язком від основного обов'язку виробити продукцію, а саме коли така переробка чи обробка є виробничою необхідністю, тоді як в іншому випадку переробка чи обробка буде додатковим обов'язком, оскільки виробник матиме можливість її здійснити на замовлення контрактанта.

Доходимо висновку, що ЦК України не слід обтяжувати у визначенні поняття договору сільськогосподарської продукції обсягом дій зобов'язаних сторін, а необхідно лише вказати на ключові її особливості виробництва та доповнити статтю 713 ЦК України окремим пунктом такого змісту: сільськогосподарська продукція для цілей договору контрактації має бути вирощена, виготовлена, вироблена, перероблена або оброблена виробником такої продукції у процесі виконання договору. Переробка та обробка продукції має бути здійснена виробником власними або орендованими засобами переробки чи обробки.

Наступним обов'язком виробника є **обов'язок передати вироблену ним продукцію** контрактанту або визначеному ним одержувачеві, якому кореспондує обов'язок контрактанта прийняти таку продукцію.

Передача продукції, у свою чергу, також може включати певну кількість дій зобов'язаних осіб (наприклад, перевезення продукції до обумовленого місця призначення транспортним засобом виробника або через посередників). Відповідно до ч. 3 ст. 273 ГК України, передача продукції може відбуватися кількома способами: прийманням продукції контрактантом безпосередньо у виробника, доставкою продукції виробником торговельним підприємствам, доставкою продукції на спеціально визначений приймальний пункт (на практиці найчастіше це франко-склад покупця) тощо. Вибір одного з названих способів виконання обов'язку з передачі виробленої продукції прямо залежить від можливостей самого виробника, а саме наявності необхідного транспорту, тари, упаковки та інших умов, що мають відповідати вимогам п. 19 Правил перевезення вантажів автомобільним транспортом в Україні, де визначено правила перевезення вантажів сільського господарства [6].

⁵ Див. Носова З.И. Договоры о закупках сельскохозяйственной продукции: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / З.И. Носова. – М., 2002. – 24 с.; Єрмоленко В. М. Сільськогосподарська продукція як аграрно-правова категорія / В. М. Єрмоленко // Підпр-во, гос-во і право. – 2006. – № 6. – С. 58–62.

Доцільно в даному контексті звернути увагу на один з обов'язків контрактанта, який закріплений у статті 272 Господарського кодексу України, проте відсутній у ст. 713 Цивільного кодексу України, а саме обов'язок контрактанта **сприяти виробникові у виробництві продукції**. Я. О. Самсонова стверджує, що такий обов'язок встановлено законодавцем лише у сфері державної закупки сільськогосподарської продукції, що викликає певні труднощі в застосуванні цього договору при реалізації сільгосппродукції не для державних потреб [3, с.136]. Л. Святченко вказує, що контрактант (не лише держава), який заінтересований у вирощуванні, виробництві певного виду сільськогосподарської продукції відповідної якості, не позбавлений можливості сприяти вирощуванню такої продукції самостійно шляхом, наприклад, надання насіннєвого матеріалу, необхідних добрив, технічних засобів механізації, організації перевезення виробленої продукції тощо. Тому стверджувати можливість надання допомоги товаровиробникові сільськогосподарської продукції в межах договірних контракційних правовідносин лише державою навряд чи правильно [4, с. 151].

Варто погодитися з вищезазначеним твердженням, оскільки законодавець у ч. 1 ст. 272 ГК України вказав, що державна закупка сільськогосподарської продукції здійснюється за договорами контракції, які укладаються на основі державних замовлень на поставку державі сільськогосподарської продукції. Проте необхідно звернути увагу на статті 1 та 2 ГК України, в яких визначено сферу його застосування, де обмеження суб'єктного складу, яке зводиться до обов'язкової участі держави, відсутнє. Також треба звернути увагу на ч. 6 ст. 13 ГК України, де визначено, що особливості відносин, що виникають у зв'язку з поставками (закупівлею) для пріоритетних державних потреб сільськогосподарської продукції, регулюється відповідно до закону: на сьогодні це Закон України «Про публічні закупівлі». Тому, на нашу думку, необхідно внести зміни до ст. 272 Господарського кодексу України, виключивши з неї частину першу. Такі зміни внесуть однаковість правового регулювання договірних відносин контракції на рівні з Цивільним кодексом України, що цілком узгоджується з приписами ч. 3 ст. 13 ГК України.

У зв'язку з вищезазначеним існує проблема: прямо зобов'язувати контрактанта надавати допомогу виробникові шляхом закріплення примусового положення в ЦК України чи все ж таки дозволяти сторонам

диспозитивно вирішувати дану умову договором контракції. На нашу думку, необхідно закріпити у ст. 713 Цивільного кодексу України обов'язок контрактанта сприяти виробникові у виробництві замовленої продукції, адже такий обов'язок є ключовою особливістю даного виду договору, що сприятиме належному виконанню договору обома сторонами.

Сприяння контрактантом виробникові можливе у будь-якій формі та будь-яким способом, наприклад: надання насіннєвого матеріалу високої якості для отримання урожаю належної якості, надання вчасно необхідних добрив або авансу, призначеного для їх закупівлі, тощо. Господарський кодекс чітко визначив два випадки обов'язкового сприяння – обов'язок контрактанта щодо транспортування (ч. 3 ст. 272) та забезпечення виробників тарою і необхідними матеріалами для пакування продукції (ч. 4 ст. 273). Даний перелік не є вичерпним, оскільки сторони можуть у договірному порядку визначити способи допомоги виробнику у процесі виконання договору контракції. Але, зауважує В.М. Яковлев, це не надає контрактантові права контролю над господарською діяльністю виробника останньої. Також він не вправі вимагати виконання або невиконання тих чи інших виробничих заходів з виробництва продукції [5, с. 79-80]. На нашу думку, на сучасному рівні розвитку ринкових відносин таке сприяння можна назвати співпрацею для досягнення цілей договору контракції сільськогосподарської продукції.

Наведене вище дає підстави стверджувати, що обов'язок контрактанта сприяти виробникові породжує право виробника вимагати такого сприяння. Адже невиконання контрактантом його обов'язку, наприклад, забезпечити тарою виробника може призвести до порушення виробником строків передачі продукції, проте в цьому разі матиме місце прострочення кредитора відповідно до ст. 613 ЦК України, оскільки останній не вчинив дій, що встановлені договором.

Контрактант зобов'язаний **прийняти та оплатити вироблену продукцію** від виробника. При цьому, згідно зі ст. 273 ГК України, виробник повинен не пізніше як за 15 днів до початку заготівлі продукції повідомити контрактанта про кількість і строки здачі сільськогосподарської продукції, що пропонується до продажу, та погодити календарний графік її здачі.

Контрактант зобов'язаний прийняти від виробника всю надану ним продукцію на умовах, передбачених у договорі. Нестандартну продукцію, яка швидко псується

ся, придатну для використання у свіжому або переробленому вигляді, та стандартну продукцію, яка швидко псується, що здається понад обсяги, передбачені договором, контрактант приймає за цінами і на умовах, що погоджені сторонами.

Обсяг інших умов договору контрактації та визначення прав і обов'язків сторін мали б міститись у Типовому договорі контрактації сільськогосподарської продукції та Положенні про контрактацію сільськогосподарської продукції, затвердженими у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, як це визначено ч. 3 ст. 272 та ч. 5 ст. 273 ГК України, проте вказане положення та Типовий договір відсутні, що зобов'язує сторони договору самостійно детально узгоджувати умови договору, а за відсутності спеціального нормативного регулювання породжуються спори з приводу неузгоджених, але важливих умов договору контрактації. Тому, на нашу думку, існує гостра потреба у затвердженні Типового договору контрактації сільськогосподарської продукції, де буде встановлено умови даного договору та права й обов'язки сторін зокрема.

Висновки

На підстави вищевикладеного доходимо таких висновків:

1. З метою узгодженості регулювання договірних відносин контрактації сільськогосподарської продукції доцільно:

- доповнити статтю 713 ЦК України окремим пунктом такого змісту: сільськогосподарська продукція для цілей договору контрактації має бути вирощена, виготовлена, вироблена, перероблена або оброблена виробником такої продукції у процесі виконання договору. Переробка та обробка продукції має бути здійснена виробником власними або орендованими засобами переробки чи обробки;

- закріпити у ст. 713 ЦК України обов'язок контрактанта сприяти виробникові у виробництві продукції;

- виключити пункт 1 статті 272 ГК України, внаслідок чого буде розширено сферу застосування положень Господарського кодек-

су про контрактацію у приватно-правових відносинах.

2. Права та обов'язки сторін договору контрактації сільськогосподарської продукції можна поділити на три групи:

- основні – визначають суть та мету договору (наприклад, обов'язок виробника виробити та передати продукцію, обов'язок контрактанта сприяти у виробництві продукції, прийняти та оплатити її)

- похідні – виникають з основних (наприклад, обов'язок контрактанта сприяти виробникові у виробництві сільськогосподарської продукції включає в себе обов'язок забезпечення транспортом, тарою, упаковкою виробника та ін.)

- додаткові – права та обов'язки, які сторони вважають за необхідне узгодити додатково.

Підсумовуючи, можна зазначити перспективи подальших теоретичних досліджень, які полягатимуть у подальшому вивченні та аналізі прав та обов'язків сторін у договорі контрактації сільськогосподарської продукції.

Список використаних джерел:

1. Академічний тлумачний словник української мови : в 11-ти т. – Том 1. – 1970. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/vyroblyaty>.

2. Батурин В.М. Договір контрактації зернових і масличних культур / В.М. Батурин. – М.: Агропромиздат, 1988. – 94 с.

3. Самсонова Я. О. Договір контрактації винограду / Я. О. Самсонова // Проблеми законності : акад. зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2009. – Вип. 103. – С. 132–139.

4. Святченко Л. Значення договору контрактації у цукробуряківництві на сучасному етапі розвитку аграрних відносин / Л. Святченко // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 9. – С. 149–152.

5. Яковлев В.Н. Правовое регулирование государственных заготовок фруктов и винограда / В.Н. Яковлев. – Кишинев. – 1965. – 166 с.

6. Про затвердження Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні : Наказ Міністерства транспорту України від 14.10.1997 № 363 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0128-98>.

Стаття посвячена дослідженню громадянсько-правового аспекта визначення прав і обов'язків сторін в договорі контрактації сільськогосподарської продукції, їх конкретизації з метою формулювання висновків і пропозицій, направлених на удосконалення громадянського законодавства в даній сфері. Особливо проаналізовані погляди учених, які в своїх роботах досліджували права і обов'язки сторін в договорі контрактації сільськогосподарської продукції.

Ключевые слова: договір контрактації сільськогосподарської продукції, права і обов'язки сторін в договорі, виробник, контрактант, права і обов'язки виробника, права і обов'язки контрактанта, вирощування, виробництво, переробка, обробка сільськогосподарської продукції.

The article is devoted to the investigation of the civil aspect of determining the rights and obligations of the parties in the agreement on contracting of agricultural production, their specificity to formulate conclusions and proposals to civil law in this area. A separate analysis of the position of scientists who in his works explored the rights and obligations of parties to the agreement on contracting of agricultural production.

Key words: agreement on contracting of agricultural production, rights and obligations of the parties to the contract, producer, contractor, rights and obligations of the agricultural producer, rights and obligations of the contractor, cultivation, production, processing of agricultural products.

